

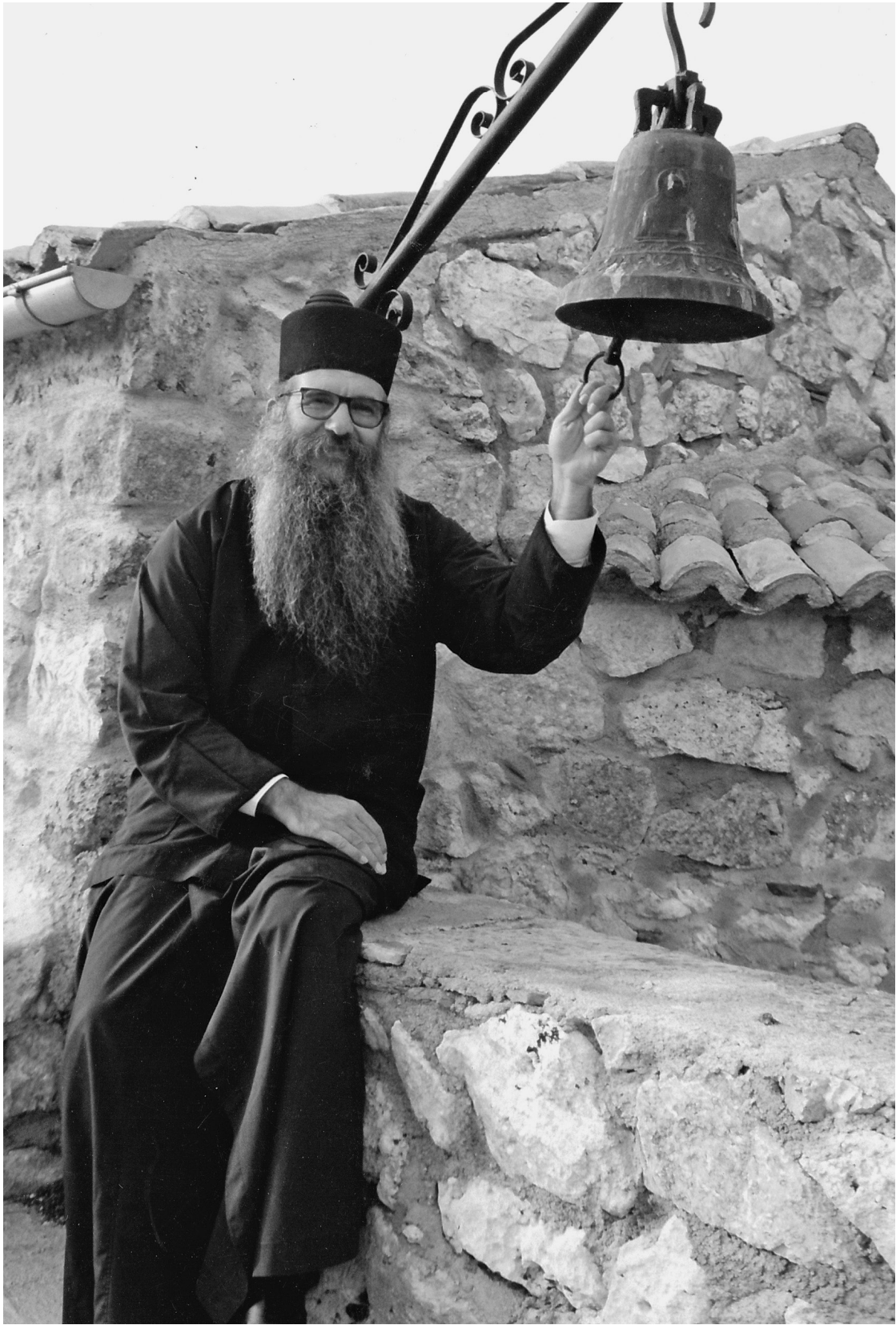
ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Ἀγάπης Ἀντίδωρον
Μνήμη Μητροπολίτου κυρού Γερασίμου Φωκά

Επιμέλεια Ν. Γ. Μοσχονάς

ΑΡΓΟΣΤΟΛΙ

2019

Περιεχόμενα

- 10 Συντομογραφίες
- 11 Σημείωμα του επιμελητή
- 13 Πρόλογος
- 15 **π. ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΦΩΚΑΣ**
ΣΤΙΓΜΙΟΤΥΠΑ ΒΙΟΥ
- 33 **ΜΕΡΟΣ Α΄**
ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΚΑ
- 35 Μητροπολίτης Άρκαλοχωρίου Άνδρέας, *Κεφαλληνίας κυρού Γερασίμου Πεντηκοστή, 30 Μαΐου 2015- 22 Ιουνίου 2015. Λόγος τής εἰς Ἐπίσκοπον χειροτονίας καὶ ἕτεροι τρεῖς λόγοι.*
- 67 Μητροπολίτης Μόρφου Νεόφυτος, *Σκιαγράφιση τῆς προσωπικότητας τοῦ μακαριστοῦ Μητροπολίτη Γεράσιμου Φωκᾶ.*
- 81 Ηλίας Α. Τουμασάτος, *Μητροπολίτης Κεφαλληνίας κυρός Γεράσιμος Φωκάς (1951-2015).*
- 87 Αντώνης Αργυρός, *Μια προσευχή για τον μακαριστό Μητροπολίτη Κεφαλληνίας Γεράσιμο Φωκά. Ένας Ορθόδοξος Ιεράρχης με σπάνιες Αρετές και προσήλωση σε Αξίες.*
- 97 Διονύσιος Κουγιανός, *Η υπέρβαση του Γεράσιμου Φωκά.*
- 99 Ιάκωβος Μαρτίδης, *Προσωπικά βιώματα με τον άνθρωπο που μιλούσε στις καρδιές μας.*
- 109 Θεοδόσης Μοσχόπουλος, *Η έμφυτη κλίση προς το ασκητικό ιδεώδες.*
- 113 Γεράσιμος Σπ. Μπάλλας, π. Γεράσιμος Φωκάς, *Μητροπολίτης Κεφαλληνίας. Μία tri-πλή μαρτυρία.*
- 119 **ΜΕΡΟΣ Β΄**
ΑΓΙΟΛΟΓΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ
- 121 Πρωτοπρεσβύτερος Γεώργιος Φ. Αντζουλάτος, *Τα ιερά των Αγίων Φανέντων λείψανα και η διαδικασία αναγνώρισής τους.*
- 157 Φώτης Βασιλείου, *Άγιοι Επίσκοποι στον Πνευματικό Λειμώνα του Ιωάννη Μόσχου.*
- 177 Ευρυδίκη Λειβαδά, *Εμβαθύνοντας στον βίο του Μεγάλου Αγίου της Ορθοδοξίας, του Αγίου Γερασίμου Κεφαλληνίας.*
- 183 Γεράσιμος Σωτ. Γαλανός, *Απόπειρα σύνταξης του βίου του οσιακώς βιώσαντος μητροπολίτη Κεφαλληνίας και Ζακύνθου Παϊσιού (Χοϊδά).*
- 195 Πρωτοπρεσβύτερος Ιωάννης Δ. Μεσολωράς, *Άγιος παπά Παναγής Μπασιάς. Ένας διαφορετικός παπάς.*
- 207 Άρχιμανδρίτης Τύχων Άνδρέου, *Ό πατήρ Φιλόθεος Ζερβάκος Ἡγούμενος τῆς Μονῆς Λογγοβάρδας χαρισματοῦχος ἐνάρετος Γέροντας. «Θεσμός τῶν Γερόντων».*

- 215 **ΜΕΡΟΣ Γ΄**
ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ
- 217 **I. ΘΕΟΛΟΓΙΑ**
- 219 Μητροπολίτης Γέρων Περγάμου Ιωάννης, *Ευχαριστία και Κόσμος*.
- 227 Μητροπολίτης Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου Ίερόθεος, *Ο π. Δημήτριος Στανιλοάε και ό περσοναλισμός*.
- 257 Πρωτοπρεσβύτερος Παναγιώτης Καποδίστριας, *Θεολογία και κινηματογραφική αφήγηση στον Ταρκόφσκι. Ελευθερία, αγάπη και το νόημα της ύπαρξης στην ταινία «Η Θυσία»*.
- 269 Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, *Ορθοδοξία και Διαφωτισμός*.
- 279 Αθανάσιος Φωκάς, *Επιστήμη και Χριστιανική Θεολογία*.
- 283 **II. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ**
- 285 Παναγιώτης Δ. Καγκελάρης, *Κλήρος και διαδικασία εκλογής Σωφρονίου Α΄ Αρχιεπισκόπου Κεφαλληνίας και Ζακύνθου (1727)*.
- 307 Νικόλαος Μαραγκάκης, *Οι Συναδελφικοί Ναοί στα Ιόνια Νησιά. Η Διαδρομή τους στον Χρόνο*.
- 319 Πρωτοπρεσβύτερος Χαράλαμπος Μαρκέτος, *Έπιμνημόσυνος Λόγος εις τόν έφ' ιερότητι και φιλανθρωπία διαλάμψαντα έκκριτον έν ιερεύσι Χαραλάμπη Γραικούση επί τή συμπληρώσει έβδομήκοντα έτών από τής εις Κύριον έκδημίας αυτού*.
- 327 Πρωτοπρεσβύτερος Γεώργιος Δ. Μεταλληνός, *Μιά ατελεσφόρητη επισκοπική εκλογή στην Κεφαλληνία του ΙΘ΄ αιώνα*.
- 339 Δημήτριος Γ. Μεταλληνός, *Η τελευταία Πράξη της Ένωσης των Ιονίων Νήσων με την Ελλάδα (1863-1864) και η στάση του Μητροπολίτη Κερκύρας Αθανασίου (Πολίτη)*.
- 351 Γεώργιος Ν. Μοσχόπουλος, *Η οικονομική κατάσταση της I. Μονής Κηπουρίων*.
- 365 Διονύσης Μοσχόπουλος, *Το νομικό καθεστώς του Αγίου Όρους· μία κριτική αποτίμηση στο πλαίσιο της θεολογικής σκέψης, της νομικής κοινωνιολογίας και της θεσμικής θεωρίας του νόμου*.
- 393 Ιωάννης Θ. Μπάκας, *Ανέκδοτο γράμμα του Λάμπης και Σφακίων Παϊσίου (1864). Συμβολή στην επισκοπική ιστορία της Κρήτης*.
- 403 Πέτρος Πετράτος, *Παπα-Μαρίνος Βάρλας. Μια ριζοσπαστική μορφή του ληξουριώτικου κλήρου κατά την περίοδο της Βρετανικής Προστασίας*.
- 419 Δημήτριος Δ. Τριανταφυλλόπουλος, *Ιστορικοί σταθμοί του όρθόδοξου Μοναχισμού*.

- 429 **ΜΕΡΟΣ Δ΄**
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ. ΙΣΤΟΡΙΑ. ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ.
- 431 **I. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ**
- 433 Παναγιώτης Λ. Βοκοτόπουλος, *Σημείωμα για την βυζαντινή μνημειακή θρησκευτική τέχνη στην Κεφαλληνία.*
- 443 Δημήτριος Γρ. Γιαννούλης, *Ο Κεφαλλονίτης Μητροπολίτης Χερουβείμ Άννινος και τα εντοπισθέντα ζωγραφικά του έργα.*
- 469 Ειρήνη Πάνου, *Προμήτωρ Θεοῦ. Η Αγία Άννα στην τέχνη της Ζακύνθου (15ος-19ος αι.).*
- 483 Μιχάλης Παντούλας, *Κεφαλλήνες Αγιογράφοι σε Μνημεία της Ορθόδοξης Αυτοκέφαλης Εκκλησίας της Αλβανίας (αρχές 17ου και τέλη 19ου αιώνα).*
- 489 Λαμπρογιάννης Πεφάνης, Παναγή Σπ. Βρετού, *Εκκλησιαστικά Μελωδία Κεφαλληνίας. Βιογραφικά στοιχεία και αναλυτική προσέγγιση του έργου.*
- 507 **II. ΙΣΤΟΡΙΑ**
- 509 Μητροπολίτης Κεφαλληνίας Δημήτριος Άργυρός, *Ρωμαϊκή Νικόπολις. Πηγαί και Περιγραφή.*
- 515 Δέσποινα Έρ. Βλάσση, *Ο πανηγυρικός λόγος περί Άγάπης του Κωνσταντίνου Τυπάλδου-Ιακωβάτου στον ναό του Αγίου Γεωργίου τῶν Ἑλλήνων στὴ Βενετία.*
- 527 Ηλίας Γιαρένης, *Αναζητώντας τα πρόσωπα των ηγεμόνων της αυτοκρατορίας της Νίκαιας.*
- 553 Θεοδώρα Ζαφειράτου, *Ειδήσεις για την επίσκεψη του Γεωργίου Α΄ στην Κεφαλονιά αμέσως μετά την Ένωση (1864) από το Ημερολόγιον του Γεωργίου Τυπάλδου Ιακωβάτου.*
- 567 Βαρβάρα Καλογεροπούλου-Μεταλληνού, *Μια τυπική περίπτωση Ληξουριώτισσας Μάνας Αικατερίνη Κρασσά-Ιακωβάτου.*
- 575 Ν. Γ. Μοσχονάς, *Η αγορά στην Κεφαλονιά κατά τη Δημοκρατική περίοδο (1797- 1799). Στοιχεία απο μοναστηριακά κατάστιχα.*
- 589 Άννα Σκλαβενίτη, *Ο Αγαθάγγελος της Ρωμαϊκής Ιστορίας του Νικηφόρου Γρηγορά: υπαρκτό ή φανταστικό πρόσωπο;*
- 597 Κώστας Γ. Τσικνάκης, *Τα κτήρια της πυριτιδαποθήκης και της οπλοθήκης στο Φρούριο του Αγίου Γεωργίου της Κεφαλονιάς.*
- 607 Γεράσιμος Φαρακλός, *Η πολιορκία της αρχαίας Σάμης: μία λογοτεχνική διάσταση και μία σκέψη περί γεωστρατηγικής.*
- 617 **III. ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ**
- 619 Πασχάλης Βαλσαμίδης, *Τα εγχειρίδια διδασκαλίας της τουρκικής γλώσσας στη Σχολή της Μονής Ταξιαρχών Καισαρείας (αρχές 20ού αιώνα).*
- 635 Θεοδόσης Πυλαρινός, *Δύο ειδολογικές ενότητες από τα ανέκδοτα ποιήματα του Γεωργίου Μαρτινέλη: α) Τα πένθιμα και β) Τα ποιήματα σε λευκώματα.*
- 647 Ηλίας Α. Τουμασάτος, *Ο «αναχωρητής» Μάνφρεντ και η «θεολογία» στα δράματα του Λόρδου Βύρωνα.*
- 665 **IV. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ**
- 667 Γεώργιος-Ανδρέας Π. Δελλαπόρτας, *Η τελεολογία στις Βιολογικές Επιστήμες.*
- 674 Οι συγγραφείς του τόμου

Δημήτριος Δ. Τριανταφυλλόπουλος

Ἱστορικοὶ σταθμοὶ τοῦ ὀρθόδοξου Μοναχισμοῦ

1. Ἀπὸ τὶς ἀπαρχὲς ἕως τὸν 4ον αἰώνα

ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΑΝΑΧΩΡΗΤΙΣΜΟΥ, ὡς ἔκφραση καὶ πλαίσιο ἄσκησης, προ-ὑπῆρξε τοῦ Χριστιανισμοῦ· ἤδη στὸν ἐθνικὸ κόσμο σημειώνονται ἀνάλογες τάσεις (στωικοί, κυνικοί). Κυρίως μᾶς εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὴ συχνὴ φυγὴ τῶν προφητῶν τοῦ Ἰσραὴλ στὴν ἔρημο (λ.χ. Προφήτης Ἡλίας), μὲ κορυφαία κατάληξη τὸν ἅγιο Ἰωάννη τὸν Πρόδρομο, σύνδεσμο ἀνάμεσα στὴν Παλαιὰ καὶ τὴν Καινὴ Διαθήκη, τὸν Νόμο καὶ τὴν Χάριν. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Χριστοῦ καὶ κατὰ τὸν 1ον αἰ. μ.Χ. εἶναι γνωστοὶ οἱ Ἰουδαῖοι Ἑσσαῖοι, ποὺ ζοῦσαν σὲ ἀπομονωμένες περιοχὲς τῆς Νεκρᾶς Θάλασσας, ὅπως καὶ διάφορες μορφὲς αίρετικῶν Γνωστικῶν.

Στὴν Καινὴ Διαθήκη ὁ ἀναχωρητισμὸς θεμελιώνεται ἀφενὸς στὴ σαραντα-ήμερη ἄσκηση τοῦ Ἰησοῦ στὴν ἔρημο, ἀφετέρου στὴ διδασκαλία Του ὅπως καὶ στὶς ἐπιστολὲς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου.

Κατὰ τὸν πρῶμο Χριστιανισμὸ, ἡ ἀναχώρηση ἀπὸ τὶς πόλεις μποροῦσε νὰ ἔχει ὡς δευτερογενῆ αἷτια τὴν ἀποφυγὴ τῶν διωγμῶν κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἢ τὴ μὴ ἀνάμειξη μὲ τοὺς Χριστιανοὺς ποὺ ἀπαρνήθηκαν τὴν πίστη τους, κυρίως στὴν Αἴγυπτο. Οἱ πειρασμοὶ δηλαδὴ προέρχονταν ἔξωθεν, ἀπὸ τὴν ἀντιχριστιανικὴ ἐξουσία καὶ τὸ εἰδωλολατρικὸ περιβάλλον.

Κατὰ κανόνα οἱ μοναχοὶ ὀργανώνονται τὴν ἐποχὴ αὐτὴ σὲ αὐτόνομες, ἀνεξάρτητες ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ ομάδες (κελλιά, σκῆτες, λαῦρες), σὲ μικροὺς ἀριθμοὺς καὶ δίχως σταθεροὺς κανόνες ὁμαδικῆς διαβίωσης. Ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο ἀπλώνονται στὴ Συρία, τὴν Παλαιστίνη, τὴ Μεσοποταμία. Ἐνα πρῶτο βῆμα γιὰ ὀριοθέτηση τοῦ τρόπου διαβίωσης ὀφείλεται στὸν Αἰγύπτιο ἅγιο Παχώμιο. Ἡ γέφυρα πρὸς μία νέα μορφή ὀργάνωσης ὀφείλεται στὸν Μέγα Ἀντώνιο (μέσα 3ου-μέσα 4ου αἰ.), ἐπίσης στὴν Αἴγυπτο: Ἐμφανίζονται τὰ κοινόβια, μὲ

κανονισμούς ομαδικής διαβίωσης, που όφειλουν την πλήρη μορφή τους στον Μέγα Βασίλειο (περίπου μέσα 4ου αιώνα) και λίγο-πολύ ισχύουν μέχρι σήμερα. Σημειώνονται και μεμονωμένες μορφές δραστηκότερης άτομικής άσκησης, όπως φανερώνουν λ.χ. οί στυλίτες άγιοι (Συρία) ή οί έγκλειστοι.

2. Από τὸ πρῶμο Βυζάντιο ἔως τὸ τέλος τῆς Εἰκονομαχίας (4ος-9ος αἰ.)

Μὲ τὸ Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων (313 μ.Χ.) περὶ ἀνεξιθρησκίας καὶ τὴν κατάπαυση τῶν διωγμῶν, δηλαδὴ τὴν ἀναγνώριση τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς νόμιμης θρησκείας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἴδρυση τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας (324 μ.Χ.) ἀπὸ τὸν Μέγα Κωνσταντῖνο, ἀναπόφευκτα τίθενται νέοι στόχοι στοὺς μοναχοὺς, ἀφοῦ τώρα ἡ Ἐκκλησία δὲν διώκεται ἀλλὰ εἶναι μία συνάλληλη πρὸς τὴν Αὐτοκρατορία Ἀρχή. Μετὰ τὴ Δ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο τῆς Χαλκηδόνος (451 μ.Χ.) ὁ τοπικὸς ἐπίσκοπος ἀσκεῖ ἐφεξῆς ἐποπτεία στὶς μονὲς τῆς περιφερείας του, δηλαδὴ οἱ μοναχοὶ συνδέονται ὀργανικότερα μὲ τὴν τοπικὴ Ἐκκλησία καὶ τὸ πλῆρωμά της. Ὁ πειρασμὸς τώρα εἶναι ἐκ τῶν ἔνδον καὶ διπλός: Ἀφενὸς ἡ Ἐκκλησία νὰ ἐκκοσμικευθεῖ, δηλαδὴ νὰ μετατραπεῖ σὲ μία παράλληλη κοσμικὴ ἐξουσία, ἀφετέρου νὰ προσπαθήσει νὰ ἀποδυναμώσει τὶς ἐστίες ἀντίστασης πρὸς τὴν ἐκκοσμίκευση, δηλαδὴ τὶς μονὲς. Ἀρχίζει λοιπὸν μία διεγκυστίνδα, ἐν πολλοῖς ἐπαναλαμβανόμενη καὶ σήμερα, ἀνάμεσα στὴν κατὰ κόσμον Ἐκκλησία καὶ τοὺς μοναχοὺς· ὁ μακαριστὸς π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ, ἀπὸ τοὺς κορυφαίους Ὀρθοδόξους ἐκκλησιαστικοὺς ἱστορικοὺς τῆς ἐποχῆς μας, τὴν ὀνόμασε προσφυῶς «τὸ δῆλημα ἀνάμεσα στὴν αὐτοκρατορία καὶ τὴν ἔρημο». Στὸν 7ο αἰῶνα, πρὶν ἀκόμη ξεσπάσει ἡ Εἰκονομαχία, θὰ ἐκπροσωπήσει τὸ πνεῦμα τῶν μοναχῶν, πὸ ἀντιτίθενται στὴν καθυποταγὴ στὰ κοσμικὰ σχήματα, ὁ ἐπιβλητικὸς θεολογικοῦ μεγέθους ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητῆς.

Στὴν Εἰκονομαχία (726-843) οὐσιαστικὰ ἔχομε στὸ πολιτικὸ ἐπίπεδο ἕναν ἀπηνὴ πόλεμο τοῦ αἰρετικοῦ αὐτοκράτορα καὶ τῶν ἀρχιερέων πὸ ὑπέκυψαν στὸ θέλημά του κατὰ τῶν μοναχῶν, μὲ τὴ νίκη τελικὰ μὲ τὸ μέρος τῶν τελευταίων. Τώρα ἀνθίζουσι νέα κέντρα μοναχισμοῦ στὴ Βιθυνία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, στὴν Ἑλλάδα, στὴν Κάτω Ἰταλία. Οἱ μονὲς ἔπαιζαν ταυτόχρονα καὶ ἕνα νέο ρόλο, ἐκεῖνο τοῦ πνευματικοῦ-πολιτιστικοῦ κέντρου, ὅπως δείχνει ἀνάγλυφα ἡ περίπτωση τῆς Μονῆς Στουδίου στὴ Βασιλεύουσα: Ἦταν κέντρο ἀντίστασης κατὰ τῶν εἰκονομάχων (πρβλ. ἅγιο Θεόδωρο τὸν Στουδίτη), ἀλλὰ καὶ καλλιτεχνικὸ ἐργαστήριο ἀντιγραφῆς τῆς ἀρχαιοελληνικῆς γραμματείας. Αὐτὴ ἡ διπλὴ παράδοση πνευματικῆς ἀσκησης καὶ ταυτόχρονης καλλιέργειας τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων θὰ ἐξακολουθήσει ἔως τὴν τελικὴ ἄλωση ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν Τουρκοκρατία.

3. Ἡ περίοδος μετὰ τὴν Εἰκονομαχία (9ος-12ος αἰ.)

Ἡ ἔκβαση τῆς Εἰκονομαχίας ἐδικαίωσε τοὺς μοναχοὺς: Τοὺς ἀναγνωρίστηκε ἡ θεμελιώδης προσφορά πρὸς τὴν Ὁρθοδοξία, τὴν κοινωνία, τὸν πολιτισμὸ ἀλλὰ καὶ τὸ κράτος. Σὲ μοναχοὺς συχνὰ ἀνατίθενται λεπτὲς διπλωματικὲς ἀποστολές, αὐτοκράτορες καὶ αὐτοκράτειρες ὅπως καὶ ἀνώτατοι κρατικοὶ ἀξιωματοῦχοι καταλήγουν, ἐκόντες ἢ ἄκοντες, νὰ τελειώσουν τὸν βίο τους μετὰ τὸν μοναστικὸ τρίβωνα, τέλος προσφέρονται ἄφθονες χορηγίες γιὰ τὴ σύμπληξη μονῶν: Τὸ 963 εἶναι, τυπικά, τὸ γενέθλιο ἔτος τοῦ ἱεροῦ Ἰωάννου Ἁγίου Ὁρους). Ἐπίσης, ὁ ἐκ-χριστιανισμὸς τῶν Ρώσων, Σλάβων, Βουλγάρων, Τσέχων, Μοραβῶν κ.λπ., καθὼς καὶ ἡ διάδοση τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἡ ἀνάπτυξη τῆς δικῆς τους πολι-τιστικῆς συνεισφορᾶς ὀφειλόταν, κατεξοχήν, σὲ Ὁρθοδόξους μοναχοὺς, ὅπως οἱ περιώνυμοι Θεσσαλονικεῖς Κύριλλος καὶ Μεθόδιος (9ος αἰ.).

Παραλλήλως ἐξακολούθησαν νὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλες μορφὲς ἄσκησης πέραν τῆς κοινοβιακῆς, ὅπως οἱ *στυλίτες*, οἱ *ἐγκλειστοί*, οἱ *διὰ Χριστὸν σαλοί*, οἱ *ἐρημίτες* κ.λπ. Ἀπὸ τὸν 9ο αἰῶνα ἔχομε καὶ τὶς πρῶτες μαρτυρίες γιὰ *ιδιόρρυθμα* μοναστήρια, μία ἐνδιάμεση κατάσταση μετὰξὺ ἀτομικῆς καὶ συλλογικῆς ἄσκησης καὶ διαβίωσης.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὁ μοναχισμὸς ἀντιμετώπιζε μία νέα πρόκληση, ἀφοῦ ἐλλόχευε ὁ κίνδυνος τῆς ἐπαρσης καὶ τῆς πλήρους αὐτονόμησης ἀπέναντι τῆς ἐπίσημης Ἐκκλησίας, δηλαδὴ τοῦ ἐπιχώριου ἐπισκόπου. Ἡ κατάσταση ἀπὸ πλευρᾶς διοι-κητικῆς ὑπαγωγῆς γινόταν ἀκόμη πιὸ περίπλοκη μετὰ τὴν ἀνάμειξη τοῦ αὐτοκρά-τορα ἢ μετὰ τὴν ἴδρυση *σταυροπηγίων* πατριαρχικῶν, ἐξαρτημένων δηλαδὴ ἀπευ-θείας ἀπὸ τὸν Πατριάρχη. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι νὰ θεσπίζονται κανόνες ποὺ ἀφενὸς περιορίζουν τὴν ἐν κόσμῳ δράση τῶν μοναχῶν, ἀφετέρου ἐπιχειροῦν νὰ χαλιναγωγῆσουν τὶς ἐξουσιαστικὲς τάσεις τῶν ἐπισκόπων. Τέλος, ἀναφύεται ἡ κατηγορία τῶν *χαριστικίων*, δηλαδὴ ἐκχώρηση μονῆς ἐκ μέρους τοῦ αὐτοκράτο-ρα, τοῦ πατριάρχη ἢ ἄλλων ἀξιωματούχων σὲ πλούσιους χορηγούς, προκειμένου νὰ τὴ συντηροῦν, καθὼς καὶ τὰ *κτητορικά* μοναστήρια, μετὰ κανόνες λειτουργίας ποὺ θεσπίζονται ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὲς τους.

Τὴν αὐξουσα ἐπίδραση τοῦ μοναστικοῦ ιδεώδους τὴ βλέπουμε καὶ στὴ λα-τρεία, ὅταν ἐγκαταλείπεται ἡ «ἀσματικὴ ἀκολουθία», δηλαδὴ τὸ συντομώτε-ρο τυπικὸ ποὺ προοριζόταν γιὰ τοὺς πιστοὺς ἐκτὸς μονῶν, καὶ γενικεύεται τὸ τυπικὸ τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Σάββα Ἱεροσολύμων σὲ συγκερασμὸ μετὰ ἐκεῖνο τῆς Μονῆς Στουδίου Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπίσης, ἔχομε μορφὲς μετὰ ρωμαλέα θεολογικὴ συμβολή, ὅπως οἱ Στουδίτες, ὁ ἅγιος Συμεὼν ὁ Νέος Θεολόγος ἢ ὁ μαθητὴς του Νικήτας Στηθαῖτος, ποὺ τονίζουν τὴ σπουδαιότητα τοῦ ἔσω ἀνθρώπου καὶ λιγότερο τὴν κοινωνικὴ δράση τοῦ μοναχοῦ.

Δὲν πρέπει νὰ λησμονηθεῖ ἡ μεγάλη συμβολὴ τῶν μοναχῶν στὴν τέχνη: Με-γάλες πόλεις (Κωνσταντινούπολη, Θεσσαλονίκη, Καστοριά κ.λπ.), Ἱερόν Ὁρος, Καππαδοκία, Ἑλλάδα, Κύπρος, σλαβικὲς χῶρες, Γεωργία, πλημμυρίζουν ἀπὸ

μονές με ἐξαιρετά ἔργα τέχνης (ψηφιδωτά – πρβλ. Ὅσιο Λουκά Φωκίδος, Νέα Μονή Χίου, Μονή Δαφνίου Ἀττικῆς –, τοιχογραφίες, εἰκόνες, εἰκονογραφημένα χειρόγραφα, ἔργα μικροτεχνίας καὶ πολύτιμα ἄμφια κ.λπ.). Σημειώνεται πάντως μέ ἔμφραση, ὅτι στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία δὲν ὑφίσταται αὐτόνομη μοναστικὴ τέχνη, ὅπως στὴ Δύση· εἶναι μάλιστα πρόβλημα ἐὰν ὑφίσταται ἰδιαίτερο «μοναστικὸ στυλ» στὴ ζωγραφικὴ, ὅπως πιστευόταν παλαιότερα.

4. Ἡ τελευταία βυζαντινὴ περίοδος (13ος αἰ.-15ος αἰ.)

Ἡ βαθμιαία κατάρρευση τοῦ κράτους ἐπὶ Παλαιολόγων, μεταξύ τῆς Ἄλωσης τῶν Σταυροφόρων (1204) καὶ τῆς κατάλυσής του ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς (1453), ἐπεφύλαξε πρόσθετο ρόλο στὸν μοναχισμό. Ἡ Ἐκκλησία διὰ τοῦ Πατριαρχείου συμμετέχει ἐνεργῶς στὴ διάσωση τῆς Αὐτοκρατορίας, ἀκόμη καὶ ὅταν ἀναγκάζεται νὰ ἀντιπαρατεθεῖ στὶς φιλοδυτικὲς-φιλενωτικὲς τάσεις ἀρκετῶν αὐτοκρατόρων· ὁ ρόλος τοῦ μοναχισμοῦ ἐν προκειμένῳ ἦταν ἀποφασιστικός. Μάλιστα ὑπάρχουν περιπτώσεις, ὅπου ἡ Ἐκκλησία ἀναπόδραστα σχεδὸν ὑποκαθιστᾷ τὸ κράτος, ὅπως τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνες: ἀρχίζει νὰ διαγράφεται ἀμυδρὰ ἀλλὰ μὲ ἀρκετὴ σαφήνεια ἓνας πρόσθετος ρόλος της, ὁ λεγόμενος ἐθναρχικός.

Τὸ ρωμαλέο κίνημα τοῦ Ἡσυχασμοῦ, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν μοναχὸ καὶ μετέπειτα ἀρχιεπίσκοπο Θεσσαλονίκης ἅγιο Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ (μέσα 14ου αἰ.), φαινομενικὰ μοιάζει νὰ παρωθεῖ πρὸς μία ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸν κόσμον, σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὸν ἀκτιβισμό τῶν δυτικῶν μοναστικῶν ταγμάτων· παρὰ ταῦτα, εἶναι αὐτὸ ποὺ ἀναζωογόνησε τὸν ὀρθόδοξο μοναχισμό στὸν ἐλληνόφωνο καὶ σλαβόφωνο χῶρον καὶ τὸν βοήθησε ν' ἀντέξει στὴν ἐπερχόμενη λαίλαπα τῆς Τουρκοκρατίας. Εἶναι ἡ δεύτερη – καὶ ἴσως σπουδαιότερη – περίοδος ἀνθησης τῶν μεγάλων μοναστικῶν κοινοτήτων (Ἁγίου Ὁρους, Μετεώρων κ.λπ.). Τὸ γενικὰ ἰσχύον τῶρα ἰδεῶδες τοῦ μοναχισμοῦ εἶναι ἡ διὰ τῆς ἀσκήσεως καὶ μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ μεταμόρφωση καὶ θέωση τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ συμπαρασύρει σὲ καλὴν ἀλλοίωσιν καὶ τὴ φύση.

Ἴσως ἐντονώτερα ἀπὸ πρὶν, ἡ τέχνη θάλλει ἐντὸς τῶν τειχῶν τῶν μονῶν: Ὄνόματα θρυλικά, ὅπως τοῦ Πανσέληνου, τῶν Ἀστραπάδων, τοῦ Γεωργίου Καλλιέργη, τοῦ Θεοφάνη τοῦ Ἑλληνα, τοῦ Μανουὴλ Εὐγενικοῦ, τῶν ἀνώνυμων ζωγράφων τῆς Μονῆς τῆς Χώρας στὴν Κωνσταντινούπολη ἢ τῶν μονῶν τοῦ Μυστρᾶ, καθ' ὅλα ἰσάξιων πρὸς τοὺς συγχρόνους τοὺς Τζιόττο ἢ Ντούτσιο στὴν Ἰταλία, συνδέονται ἀναπόσπαστα μαζί τους.

Ἡ κατάλυση τῆς Αὐτοκρατορίας σήμανε τὴν ἐξαφάνιση ἐνὸς κρατικοῦ μορφώματος, ποὺ ἐπὶ 11 αἰῶνες κατόρθωνε νὰ ἐξισορροπεῖ καὶ νὰ καθορίζει μὲ ἀκρίβεια τὰ ὅρια ἀνάμεσα στὸ βασίλειον τοῦ καίσαρος καὶ στὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

5. Ἡ περίοδος τῆς Τουρκοκρατίας ἢ τῆς «μεγάλης αἰχμαλωσίας» (15ος-ἀρχές 19ου αἰ.)

Στὴν τετρακοσίων χρόνων δουλεία τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπὸ τὸν Μουσουλμάνο Τούρκο Σουλτάνο ὁ ρόλος τοῦ μοναχισμοῦ ἦταν καὶ πολλαπλὸς καὶ καταλυτικός:

α) Συντήρησε τὴν Ὁρθοδοξία, τὴ στιγμή μάλιστα ποὺ ἀκόμη καὶ πατριάρχες διολίσθαιναν σὲ «Ὁμολογίες πίστεως», ἔντονα ἐπηρεασμένες ἀπὸ τὴ δυτικὴ θεολογία (ἢ λεγόμενη *μεγάλῃ αἰχμαλωσίᾳ* τῆς Ὁρθόδοξης θεολογίας).

β) Ἡ διοικητικὴ τους δομὴ ἔγινε πιὸ εὐέλικτη, ὅπως ἀπαιτοῦσαν οἱ περιστάσεις· ἔτσι ἐπεκτάθηκε τὸ σύστημα τῶν *ιδιορρύθμων μονῶν*, ὄχι ὅμως χωρὶς ἀρνητικὲς ἐπιπτώσεις.

γ) Βοηθοῦσαν τοὺς Χριστιανοὺς ν' ἀποφύγουν τὸν ἐξισλαμισμό καὶ τὴν ἀρπαγὴ τῶν περιουσιῶν τους.

δ) Διετήρησαν κατὰ τοὺς πρώτους καὶ βαρύτερους αἰῶνες τῆς σκλαβιάς (ἀπὸ τὸν 15ο ἕως τὶς ἀρχές τοῦ 17ου) τὴν ἑλληνικὴ παιδεία, ἔστω σὲ ἐπίπεδα στοιχειώδους μάθησης στὴν ἀρχή (παράδοση γιὰ τὸ «κρυφὸ σχολειό»), ὅπως τὸ βλέπομε στὴν Κωνσταντινούπολη, τὰ Ἰωάννινα, τὴν Ἀθήνα, τὴ Χίο, τὸ Ἅγιον Ὄρος, τὰ Μετέωρα, τὴν Πάτμο, τὸ Μέγα Σπήλαιο κ.λπ., ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς συνόρων Ἑλληνισμοῦ (λ.χ. ἅγιος Μάξιμος ὁ Γραικὸς στὴ Ρωσία – 1470-1566 –, παραδουνάβιες ἡγεμονίες κ.λπ.)

ε) Κατεξοχὴν τὰ μοναστήρια εἶναι, ἕως καὶ τὸν 17ο αἰῶνα, οἱ συχνότεροι καὶ μεγάλοι, ἂν ὄχι ἀποκλειστικοί, χορηγοὶ τῆς τέχνης στὶς τουρκοκρατούμενες περιοχές. Καὶ μόνο τὰ ὀνόματα τοῦ Ξένου Διγενῆ, τοῦ Θεοφάνη τοῦ Κρητικοῦ, τοῦ Φράγκου Κατελάνου, τῶν ἀδελφῶν Κονταρήδων καὶ ἑκατοντάδων ἄλλων ἐπωνύμων ἢ ἀνωνύμων ζωγράφων, ποὺ ἐκόσμησαν πάμπολλες μονές, φθάνουν ὡς ἀπόδειξη.

ς) Οἱ μοναχοὶ δὲν ἀπαρνήθηκαν τὰ ιδεώδη τους, δηλαδὴ τὴν *ιερὴ ἡσυχία* (φιλοκαλικὴ ἀναγέννηση σὲ Ἑλλάδα καὶ Ρωσία τὸν 18ο αἰ., κίνημα *Κολλυβάδων* στὸ Ἅγ. Ὄρος καὶ ἄλλοῦ, ἅγ. Νικόδημος ὁ Ἄγιορείτης), οὔτε μεταβλήθηκαν σὲ παραεξουσία τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως συνέβη στὴ Δύση.

ζ) Συνέβαλαν ἀποφασιστικὰ στὴ διατήρηση τῆς ἐθνικῆς ταυτότητας τῶν ραγιάδων, ὄχι ἀπεμπολώντας τὴ βυζαντινὴ παράδοση, ὅπως ἔκανε συστηματικὰ ὁ κοραϊκός, μονόπλευρος διαφωτισμὸς ἀπὸ τὸν 18ο αἰῶνα, ἀλλὰ συγχωνεύοντας ὀργανικὰ τὴ διπλὴ παράδοση (π. Κοσμᾶς Αἰτωλός: «Σχολεῖα γιὰ μάθηση, ἐκκλησίες γιὰ φώτιση», ἢ: «Τοῦ Θεοῦ τὰ γράμματα»· παραστάσεις ἀρχαίων «φιλοσόφων» στοὺς ναοὺς ὡς ἀπόδειξη τῆς πρόσληψης τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία).

Ἄν πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε ἀρνητικὲς πλευρές, αὐτὲς θὰ ἦταν ἡ συχνὰ ἐμφανὴς πτώση τοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου, ἢ πολυδιάσπαση μὲ τὸ ἰδιόρρυθμο

σύστημα, οί τάσεις ζηλωτισμοῦ καὶ μισαλλοδοξίας (ἀπολύτως κατανοητὲς στὸ κλίμα τῆς ἐποχῆς), ἢ (συχνὰ ἀθέλητη) ταύτιση Ὁρθοδοξίας καὶ Ἑλληνισμοῦ. Παρὰ ταῦτα, παραδείγματα ὅπως τὸ Ἅγιον Ὅρος δείχνουν καθαρά, ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας οὐδέποτε ἦταν ἐθνοκεντρική: Ἡ Ἐκκλησία, ὡς θρησκευτικὴ Κοινοπολιτεία, περιέχει καὶ τὸν Ἑλληνισμό μαζί με ὄλους τοὺς ἄλλους πολιτισμοὺς καὶ δὲν εἶναι παράγωγός του.

6. Ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση στὰ τέλη τοῦ 20οῦ αἰώνα

Ὁ ρόλος τῶν μονῶν στὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 εἶναι πασίγνωστος καὶ πανθομολογούμενος, ὥστε δὲν χρειάζεται νὰ ἐνδιατρίψουμε ἰδιαίτερα.

Μετὰ τὴν περιπόθητη ἐλευθερία, τὸ νεοελληνικὸ κράτος διὰ τοῦ Ἰωάννου Καποδίστρια (1828-1831) θὰ κινηθεῖ στὸ πατροπαράδοτο πλαίσιο. Μὲ τὸν ἐρχομὸ ὁμως τῶν Βαυαρῶν Ρωμαιοκαθολικῶν βασιλέων Ὁθωνος καὶ Ἀμαλίας ὡς καὶ τῶν Βαυαρῶν συμβούλων-ὑπουργῶν τους (1833 ἔξ.) ἡ κοσμικὴ ἐξουσία ἀποδεικνύεται ἐξαιρετικὰ ἀχάριστη ἔναντι τῶν μονῶν. Ἀναπροσανατολιζόμενη σταθερὰ πρὸς τὸ διαφωτιστικὸ μοντέλο τοῦ θρησκευτικὰ ἀλλοτριωμένου Ἀδελφάντου Κοραΐ, ἐπιδιώκει ἀπροσχημάτιστα ἢ προσχηματικὰ τὸν ἀφανισμό τῶν μοναστηριῶν καὶ τὴ δήμευση τῆς νόμιμα ἀποκτημένης περιουσίας των: Τὰ 412 ἀπὸ τὰ 563, δηλαδὴ τὰ 2/3 τῶν μονῶν τῆς τότε ἐλεύθερης Ἑλλάδας, διαλύθηκαν τὸ 1833! Ἡ ἀντιεκκλησιαστικὴ τακτικὴ συμπληρώθηκε μὲ τὸ δεύτερο μεγάλο πλήγμα, αὐτὴ τὴ φορά ἀμέσως κατὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, μὲ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ περιβόητου αὐτοκεφάλου τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν πειθαναγκαστικὴ ἀναγνώρισή του (1833-1850) – μιὰ κακοφορμισμένη ἔκτοτε πληγὴ, ποὺ αἰμάσσει διαρκῶς. Μεγάλη πληγὴ ἀνοίχτηκε καὶ ἀργότερα στὸ ἐσωτερικὸ μέτωπο (1924 ἔξ.) μὲ τὸ πρόβλημα τῶν παλαιοημερολογιτῶν, τὸ ὁποῖο ἔλαβε δυσανάλογα μεγάλῃ ἔκταση λόγῳ καὶ τῆς ἵδρυσης ἀντιστοιχῶν μονῶν. (Ὁ προσεκτικὸς Χριστιανὸς ὀφείλει νὰ κάνει διάκριση μεταξὺ ἀπλῆς χρήσης τοῦ παλαιοῦ ἡμερολογίου, ὅπως στὸ Ἅγιον Ὅρος, τὶς ὁμόδοξες σλαβικὲς χῶρες, τὴ Γεωργία, καὶ τοῦ παλαιοημερολογισμοῦ ὡς ὀργανωμένου κινήματος). Ἡ συστηματικὴ δυσφήμιση τοῦ μοναχισμοῦ ἐκ μέρους εἴτε τῆς ἐπίσημης Ἐκκλησίας εἴτε δυτικοφρόνων χριστιανικῶν ὀργανώσεων ἔκανε ὥστε τὸ 1963, στοὺς ἑορτασμοὺς τῆς χιλιετηρίδας τοῦ Ἁγίου Ὁρους, νὰ ἀκούγεται εὐκρινῶς, ἔστω σὲ λανθάνουσα μορφή, ἕνας τόνος ἀπαισιοδοξίας: Ὁ Ὁρθόδοξος μοναχισμὸς καὶ ὁ Ἄθως ἐθεωροῦντο ὡς νὰ ἔπνεαν τὰ λοῖσθια!

Ἡ αἰφνίδια ἀλλαγὴ ἐπέρχεται ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1970 καὶ ἐξῆς καὶ συνδέεται ἀναπόσπαστα μὲ τὴν ἀναγέννηση τῆς Ὁρθόδοξης θεολογίας καὶ στὸν τόπο μας κατὰ τὴν προηγούμενη δεκαετία. Γνωρίζουμε ὅλοι ἀπὸ πρῶτο χέρι

τὴν πρωτοφανή ἀνθηση τῶν μονῶν στὶς μέρες μας, ὄχι μόνο στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Κύπρο, ἀλλὰ καὶ στὶς τέως κομμουνιστικὲς χῶρες, ὅπως καὶ στὴ Δύση, τὴν Ἀφρική καὶ τὴν Ἀνατολή. Ἀντίθετα, ὁ μοναχισμὸς στὴ Δύση παρουσιάζει αἰσθητὴ συρρίκνωση τὶς τελευταῖες δεκατίες.

7. Πρὸς τὸν εἰκοστὸ πρῶτο αἰῶνα

Αὐτὴ ἡ θεαματικὴ αὐξηση τῶν μονῶν ἀνοίξε τὶς πύλες τῆς νέας χιλιετίας μὲ αἰσιόδοξα σημεῖα, ὅπως:

Ἡ διαφοροτικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ μοναχισμοῦ ἐκ μέρους τῶν πιστῶν καὶ – ἐν μέρει – καὶ τοῦ κράτους·

Ἡ αὐξηση τῶν μοναχῶν καὶ ἡ οἰκονομικὴ αὐτάρκεια τῶν μονῶν·

Ἡ στροφὴ πρὸς σύγχρονες δραστηριότητες·

Ἡ πιὸ ἥπια, ἀνεκτικὴ ἀντιμετώπιση τῶν ἑτεροδόξων καὶ ἀλλοδόξων·

Ἡ ἐπιθυμία γιὰ ἀνανέωση τοῦ ρόλου των ἐντὸς τῆς κοινωνίας.

Ὡς ἀρνητικὲς πλευρὲς θὰ ἐπισημαίνονταν:

Ὁ κίνδυνος ἀντιμετώπισης τῶν προβλημάτων τῶν κατὰ κόσμον Χριστιανῶν ἄνευ διακρίσεως καὶ ἡ ἐπὶ τῶν συνειδήσεων των κατάχρηση ἐξουσίας ἐνίων Γερόντων (Γεροντισμὸς)·

Ἡ συνεχὴς ἐπίδοση σὲ κοσμικὴ δραστηριότητα (ἀκτιβισμὸς), ποὺ ὀδήγησε πρόσφατα σὲ σοβαρὸ σκανδαλισμὸ πολλῶν πιστῶν, μάλιστα μὲ τὴν ἄκρατη – δηλαδὴ δίχως πνευματικὴ διάκριση – χρῆση συγχρόνων τεχνολογιῶν·

Ἡ μεταβολὴ ἐνίων Μητροπόλεων ἢ ἐνοριῶν σὲ «παραρτήματα» τῶν Μονῶν, δηλαδὴ ἡ ἔλλειψη κατανόησης τῶν ἐντὸς τῆς κοινωνίας πιστῶν, μὲ τὴν πληθωριστικὴ παρουσία ἀρχιμανδριτῶν ἐκτὸς μάνδρας (δηλαδὴ ἄνευ συνεχοῦς ἄσκησης σὲ μονή)·

Ἡ ἄνευ ποιοτικῶν κριτηρίων ὑπερπαραγωγή «θρησκευτικῆς γραμματείας», ποὺ ὅταν δὲν ἦγε ὡς κενόλογη «νεοπατερικότητα», ἐγγίζει τὰ ὅρια παρωχημένου βατικάνειου κίτς·

Ἡ ἀπολίθωση τῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης (λ.χ. γενικεύτηκε ἄκριτα ἡ ἀντίληψη τοῦ Φώτη Κόντογλου γιὰ τὴ σύγχρονη λειτουργικὴ ζωγραφικὴ, ἐπικράτησε ὀλοκληρωτικὰ ἢ ἀνιστόρητη χρῆση τοῦ δικέφαλου ἀετοῦ, σπάνια ἀποτολμᾶται ἢ ἀνέγερση ναῶν σὲ ὕψος συνᾶδον πρὸς τὴν ἐποχὴ μας κ.λπ.)·

Ἡ ἐμπλοκὴ σὲ ἰδεολογικὲς πολιτικὲς ἐντιπαραθέσεις ἢ θρησκευτικοὺς ζηλωτισμοὺς χωρὶς ἀποσαφήνιση ὀρθοδόξων κριτηρίων καὶ θέσεων καὶ ἡ (συνακόλουθη) καταστροφικὴ ὑποστήριξη ἀντορθόδοξων ἐθνικιστικῶν θέσεων·

Ἡ ἐπιταχυνόμενη ἀπώλεια τῆς συνείδησης γιὰ τὴν ἱερότητα καὶ ἀγιότητα τοῦ φυσικοῦ κόσμου (οἰκολογικὰ προβλήματα ἤδη στὸ Ἅγ. Ὄρος ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴ χρῆση μηχανικῶν μέσων καὶ τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ περιβάλλοντος!)·

Ἡ ἄρνηση ἀρκετῶν ἀρχιερέων νὰ ἐνθαρρύνουν τὴν ἀνάπτυξη τοῦ μοναχισμοῦ στὶς περιφέρειές τους, ἢ ὁποῖα συμβαδίζει σχεδὸν πάντοτε μὲ αἰσθητὴ δόση ἐκκοσμίκευσης καὶ ἀλλοτριώσεως τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος στὸν συγκεκριμένο χῶρο.

Μέ ἓνα λόγο, πάντοτε ἐλλοχεύει ὁ κίνδυνος τῆς ἐκκοσμίκευσης, τῆς φενάκης τοῦ «ὁ σκοπὸς ἀγιάζει τὰ μέσα». Μέχρι σήμερα, ἀκριβῶς ἢ ἀποφυγῇ αὐτοῦ τοῦ κινδύνου διαφοροποίησε καὶ κράτησε στὸ σωστὸ δρόμο τὸν Ὁρθόδοξο μοναχισμό ἀπὸ τὰ θανάσιμα παραστρατήματα τοῦ δυτικοῦ ἀπὸ τὸν 11ο αἰῶνα καὶ ἐξῆς, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μεγάλου Σχίσματος.

Ὁ ἐκσυγχρονισμὸς τοῦ μοναχισμοῦ δὲν περνάει μέσα ἀπὸ τὴ (χρεωκοπημένη οὕτως ἢ ἄλλως) δυτικὴ νεωτερικότητα, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἀνακαίνιση ἐν Θείῳ Πνεύματι. Ὁ Ὁρθόδοξος μοναχισμὸς προτίμησε πάντοτε τὴν ἔρημο, ὁ δυτικὸς συσχηματίσθηκε μὲ τὴν Αὐτοκρατορία: Μήπως ἐπέστη ἡ ὥρα νὰ ξαναθυμηθοῦμε ὅλοι αὐτὸ τὸ ἀπαρασάλευτο δίδαγμα;

Εἰς μνημόσυνον

Δὲν εἶχα τὴν εὐλογία νὰ γνωρίσω τὸν προκεκοιμημένο ἀρχιερέα Γεράσιμο, οὔτε ἔτυχε νὰ πέσουν στὰ χέρια μου γραπτὰ του. Τὸ αἰφνίδιο, ὀσιακό του τέλος καὶ ὅσα ἔτυχε νὰ ἀλιεύσω στὸ διαδίκτυο ἢ σὲ κατ' ἰδίαν συζητήσεις μοῦ φανέρωσαν ἓνα κάλλος ἀσυνήθιστο στὶς μέρες μας: ὁ ἔφηβος ἀντάρτης ποὺ ριζηδὸν μεταβάλλεται στὸν μονοχίτωνα καὶ σχεδὸν ἀνυπόδητο ἀσκητὴ-ἐπίσκοπο Γεράσιμο – τί ἐξαισία ὕλη γιὰ τὴ μελλοντικὴ πέννα ἐνὸς βιογράφου του!

Ἄς προσεύχεται ὁ ἔχων τώρα παρησίαν ἐνώπιον τοῦ Σταυρωθέντος καὶ Ἀναστάντος, ἢ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησία νὰ εἶναι πάντοτε ἀνοιχτὴ στὸν διάλογο, νὰ συνεχίζει ἀταλάντευτη τὸν δικό του, ἀφανάτιστο δρόμο τῆς κένωσης, τῆς ΑΓΑΠΗΣ, ἐκείνης ποὺ οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς!

Βιβλιογραφία κατ' ἐπιλογὴν

Ἡ βιβλιογραφία περιορίζεται σὲ ἐλάχιστους τίτλους, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προσιτοὺς στὸν σύγχρονο ἀναγνώστη.

Σ. ΑΓΟΥΡΙΔΗΣ, *Μοναχισμός*, Ἀθήνα 1997.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ, Μητροπ. Τρίκκης καὶ Σταγῶν, *Ἀνατολικὸς καὶ Ὁρθόδοξος Μοναχισμὸς κατὰ τὰ πατερικὰ κείμενα*, Ἀθήνα 1969.

ΙΕΡΟΘΕΟΣ, Μητροπ. Ναυπάκτου καὶ Ἁγίου Βλασίου, Ὁ Ὀρθόδοξος μοναχισμός καὶ ἡ ἐκκοσμίκευσή του, χ.τ., χ.χ.

Α. ΚΑΤΣΙΑΡΑΣ, Μ. Βαμβουνάκη, Ὅταν ὁ Θεὸς πεθαίνει, Ἀθήνα 2003.

Κυπριακὸς μοναχισμὸς [Πρακτικὰ συνεδρίου, Λευκωσία 9-11 Νοεμβρίου 1996], Ἐπετηρίδα Κέντρου Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου, τόμ. 4/1999.

Πρωτοπρ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ Δ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ, Τουρκοκρατία. Οἱ Ἕλληνες στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, Ἀθήνα 1988.

ΜΩΥΣΗΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ, Μοναχὸς, Ὀρθόδοξος μοναχισμὸς, Ἀθήνα 1995.

ΜΩΥΣΗΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ, ΚΑΛΛΙΣΤΟΣ ΓΟΥΕΑΡ, Π. ΕΥΔΟΚΙΜΩΦ, ΟΛ. ΚΛΕΜΑΝ, ΣΤ. ΦΩΤΙΟΥ, Ὀρθόδοξος μοναχισμὸς, Ἀθήνα 1997.

Σ. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗΣ, Ἱερομ. ἘΛΙΣΑΙΟΣ ΣΙΜΩΝΟΠΕΤΡΙΤΗΣ, Φυσικὸς χῶρος καὶ μοναχισμὸς. Ἡ διατήρηση τῆς βυζαντινῆς παράδοσης στὸ Ἅγιον Ὄρος, Ἀθήνα 1994.

Δ. ΠΑΠΑΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, Ὁ ἀθωνικὸς μοναχισμὸς, Ἀθήνα 1992

Α. ΡΑΝΤΟΒΙΤΣ, Φιλοκαλικὴ Ἀναγέννηση 18ου καὶ 19ου αἰώνα, Ἀθήνα 1984.

Βλ. Κ. ΦΕΙΔΑΣ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, 3 τόμοι, Ἀθήνα 1994-2016.

Γ. ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ, Θέματα ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, μετάφρ. Π. Κ. Πάλλης, Θεσσαλονίκη 1979.

Γ. ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ, Οἱ Βυζαντινοὶ ἀσκητικοὶ καὶ πνευματικοὶ Πατέρες, μετάφρ. Π. Κ. Πάλλης, Θεσσαλονίκη 1992.

P. BROWN, Ἡ κοινωνία καὶ τὸ Ἅγιο στὴν Ἰσπερη Ἀρχαιότητα, μετάφρ. Ἀ. Παπαθανασοπούλου, Ἀθήνα 2000.

PL. DESEILLE, Τὸ Εὐαγγέλιο στὴν ἔρημο, μετάφρ. Ν. Μπαρούσης, Ἀθήνα (: «Τῆνος») χ.χ.

PL. DESEILLE, Ὁ παχωμιακὸς μοναχισμὸς, μετάφρ. Ν. Μπαρούσης, Ἀθήνα 1992.

L. GILLET, Archimandrite, *The Jesus Prayer. With a foreword by Kallistos Ware, Bishop of Diokleia*, Crestwood, Νέα Ὑόρκη 1995.

TH. ΝΙΚΟΛΑΟΥ, *Askese, Mönchtum und Mystik in der Orthodoxen Kirche*, St. Ottilien 1994.

K. WARE, Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, μετάφρ. Ἰωσ. Ροηλίδης, Ἀθήνα 1996.

